

Янко Димитров/Yanko Dimitrov

АПЛИКАЦИИ-ПРОПЕЛЕРИ (КРАЯ НА VIII–IX В.)
И ЗЛАТНА МОНЕТА-ФУРЕ (1054–1055 Г.)
ОТ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТИ ВЪВ
ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

“Propeller” Type Belt Decorations (the End of the 8th – 9th Century) and Gold Coin-“Fure” (1054–1055) from Excavations in the Inner Town of Pliska

The author reports about three interesting finds, discovered during excavations in the Inner Town of Pliska (Image 1_{A, B}).

“Propeller” type belt decorations (Images 2, 4)

One of the belt decorations was cast of copper alloy (Image 2). It was unearthed during excavations in the south-eastern sector of the Inner Town (Image 1_A) in a layer which was accumulated by the ruins of narrow and long wooden constructions, the earliest of which were erected before the stone fortress and date back to the end of the 8th – the beginning of the 9th century (Image 3_B).

The other belt decoration (Image 4) was cut out of a copper lamella. It was discovered during archaeological excavations at the site “Early (wooden) fortification” (Image 1_B), in an excavation where the northern gate of the wooden fortification was located, dated to the end of the 8th – the beginning of the 9th century.

A lot of examples of finds mostly from late barbarian necropolises are presented where analogous in form belt decorations used as “clip knives” were discovered (Images 6-9). On the basis of this it has been accepted that the cast decoration was brought from the Middle Danubian region while about the second decoration the author presumes that it was local production after the pattern of Avar propellers.

Gold coin-“fure” (Image 10)

In 2006, during archaeological excavations in the south-eastern periphery of the Inner Town, in an excavation containing pottery and other materials from the 9th century, a coin of extremely rare type was discovered. The coin has a slightly scyphate form and a nucleus of copper and gilt. Iconographically it is identical

with the gold nominal Histamenon Nomisma of full value, class IVA, which was minted in Constantinople in 1054–1055, under the rule of Emperor Constantine IX Monomachos (1042–1055).

The find is regarded as another example of the spreading in the Bulgarian lands of false Byzantine gold coins, the so called suberati mixti or fure as they have been defined in the numismatic literature.

Целта на това съобщение е да оповести за три интересни находки, които са постъпили наскоро във фонда на Археологически музей НИАР „Плиска“. Открити при проучвания на два археологически обекта във Вътрешния град (Обр. 1_{А,Б}), те заслужават специално внимание поради най-малко две причини. Първо, находки и от двата вида не са откривани досега в Плиска, а, както ще стане ясно по-долу, при проучването на други ранносредновековни обекти в България намирането им представлява извънредна рядкост. Второ, специфичността на находките позволява те да бъдат датирани в много тесни хронологически граници, което ги прави ценни източници на данни за двата крайни (най-ранния и последния) периоди на активен живот в рамките на плисковския Вътрешен град.

Апликации-пропелери (Обр. 2, 4)

Една от двете пропелерни апликации за ремъци (терминология в специалната литература: нем. “propellerbeshlang”; англ. “propeller” type belt decorations”/“clip knife”; унг. “övforgy”; бълг. „перка“) (Обр. 2) е открита при археологически разкопки на обект „Югоизточна периферия на Вътрешния град“ (Обр. 1_А) през 2006 г. Записана в Полевата инвентарна книга на обекта под №348, тя е зачислена и понастоящем се съхранява във фонда на музея в НИАР “Плиска”.

Археологическите проучвания в югоизточния ъгъл на Вътрешния град на Плиска са започнати през 2001 г. и продължават понастоящем, като изследваната до здрав терен площ е около 1 500 кв. м (Обр. 3_А). При разкопките е установен дебел до 1,40 м културен пласт и изключително сложна хоризонтална и вертикална стратиграфия, в която се разполагат останки от дървени и каменни постройки, навеси, пещи и други производствени и битови съоръжения, свидетелстващи за непрекъснатост и изключителна активност на строителство и живот през столичния и следстоличен период на Плиска, като се започне от края на VIII в. и се стигне до първите десетилетия от втората половина на XI в. (Димитров, Стоянова 2007; Димитров, Стоянова 2008; Димитров, Стоянова 2009).

Апликацията-пропелер е открита при обследване с металотърсач на депонирана пръст от разкопаването на най-долното ниво в кв. 1-4/ Б-В. На това ниво в посочения участък е проучен дебел до 0,30 м пласт, съдържащ кости и керамика от VIII–IX в. Образуването на пласта е резултат от строежа и битуването на тесни и дълги дървени постройки, най-ранните от които предхождат издигането

на каменната крепост и се датират в края на VIII – началото на IX в. (Обр. 3_б) (Димитров, Стоянова 2007, 477–478, Обр. 1).

Апликацията (Обр. 2) е изработена от медна сплав чрез отливане в едностранен калъп. Има огледално-симетрична форма на „перка“ с кръгъл отвор в средата, широк 2 мм, който е фланкиран с издаващи се встрани „рогца“. Долната страна на апликацията е равна, горната изпъкнала, със скосени по периферията и заоблени отгоре „крила“ на „перката“. Размерите са 3,40 x 6,40 – 6,60 x 0,12 см.

Другата апликация-пропелер (Обр. 4) е открита при редовни археологически разкопки, проведени във Вътрешния град на Плиска през 2005 г., обект „Ранно (дървено) укрепление“, изкоп VI (Обр. 1_б), при обследване с металотърсач на депонирана пръст от разкопките (Георгиев, Василев 2006, 312–313)¹. Записана в Полевата инвентарна книга на обекта под №315, тя е зачислена и понастоящем се съхранява във фонда на музея в НИАР „Плиска“. Изкоп VI, където е открита апликацията, е разположен на 160–170 м от северната стена на Цитаделата. В него са проучени структури от столичния (VIII–IX в.) и следстоличния (края на IX–третата четвърт на XI в.) период на Плиска. Към ранния столичен период на Плиска се отнасят траншеите от двойната палисада на дървеното укрепление и няколко ями-гнезда на дървени стълбове, които оформят източното крило на неговата северна порта (Георгиев, Василев 2006, 312–313). Западното крило на портата бе проучено през същия археологически сезон под мое ръководство (вж. Станилов, Димитров, Григоров, Инкова 2006, 380).

Тази апликация е изработена чрез изсичане от медна пластина с дебелина 0,8 мм. Има издължена форма на „перка“, чийто две „крила“ не са съвсем еднакви по размери и имат ромбовидна форма. В средата преминават в трапецовидно изрязана плочка с централно разположен кръгъл отвор, който е широк едва 1 мм. Дължината на апликацията е 5,1 см, ширината при отвора 1,0 см, а на двете крила по 0,5–1,0 см и 0,6–1,1 см.

Както в началото бе отбелязано, апликациите-пропелери досега бяха непознати за проучванията в Плиска. От територията на днешна Североизточна България са известни само още три други находки, и трите придобити при разкопки на ранносредновековни обекти с датировка в VIII–IX в. Едната е сребърна, лята апликация от гроб 65 на некропола до гара Табачка, Русенско (Обр. 5_б). Открита заедно с други 4 елемента от гарнитура за колан, тя би следвало да се отнесе хронологически към втората половина на IX – началото на X в., ако се доверим на предлаганата от Д. Станчев датировка на некропола (Станчев 1984, 40–41, Обр. 4 в.; Йотов, Павлова 2004, 57, 92, кат. № 39:3; Рашев 2008, табл. LXXIV/ 5). Другата находка (Обр. 5_в) е от жилище-полуземлянка №3 на ранносредновековното селище (IX в.) при с Окорш, Силистренско (Йотов, Павлова 2004, 57, 93, кат. №40; Рашев 2008, табл. LXX/ 19, без коментар в текста; Станилов 2006, 272, Обр. 3, 5). Изработена чрез отливане от мед, тази пропелерна апликация е украсена с гравирани на пунцирано поле многолистни палмети по двете крила на перката. Апликация-

пропелер, отлята от сребърно-медна сплав, е открита заедно с цял набор украси за колан в (пра)българския аристократичен гроб от могиления комплекс при Кабиюк, датиран в предварителните публикации „ориентировъчно около средата на VIII в.” (апликацията-пропелер не е публикувана, предварителни публикации за гроба и отделни апликации от коланния набор вж. Рашев, Атанасов, Стойчев, Йоргов 2006; Рашев 2008, 157, 202, Обр. 53, 75, табл. LXVI/ 18-23; CXXV).

Пропелерите от гара Табачка и от Окорш фигурират в предложената от Боян Тотев хронологическа таблица за аварските паметници на металопластиката, намерени в България (Обр. 5_A), където са датирани съответно във фази II и III A на късноаварския период, т.е. от 726 г. до към края на VIII в. (Тотев 2004, табл. на с. 17). Според Боян Тотев е най-вероятно те да са попаднали в българските земи на Долен Дунав като военна плячка от аварите, но част от находките имат белези, позволяващи да се допуска тяхното местно производство (Тотев 2004, 18).

Апликацията-„пропелер” от Окорш е коментирана подробно в монографичното изследване на Станислав Станилов (Станилов 2006, 272). В тази връзка е предложен кратък екскурс на аналогичните ѝ по форма, но с разнообразна украса пропелери от коланни гарнитури, открити в некрополи на Среден Дунав от късноаварския период, фази III и IIIa по скалата на Фалко Дайм. Познавайки се на типологическите определения на Ева Гарам, Йозеф Забойник и Злата Чилинска, авторът разделя пропелерните апликации според украсата им на три групи – гладки с релефен ръб, с цизелирана повърхност и с релефна украса с датировка във втората половина на VIII – началото на IX в. Ст. Станилов приема, както преди това и Уве Фидлер, че пропелерите, заедно с останалите компоненти на метални гарнитури за ремъци от България с аналогии сред паметниците на Аварския хаганат, са попаднали на Долен Дунав като военна плячка или са били донесени от преселили се в България аварски емигранти след разгрома на тяхната държава (Станилов 2006, 272 и цит. лит. в бележки 87-91). Също така за част от металните гарнитури той допуска, че са „деривати” на аварски паметници и са произведени от майстори, които са работили във все още неизвестни с точното си местоположение работилници на Долен Дунав. Както повечето изследователи на художествения метал, Станилов не се занимава с определяне на мястото и функцията на пропелерните апликации.

Апликациите-пропелери са характерен елемент за средноаварските и главно за късноаварските коланни гарнитури и са често срещани в Среднодунавската област, където има няколко десетки находки от гробове, илюстриращи тяхната функция и хронология. Тук привеждам няколко такива примера: в некропола Тиса-фюред-Майорош, комитат Солнок, днешна Североизточна Унгария, гроб 790 – късна фаза на средноаварския период (Гавритухин 2001, 62-63, 89, 154, рис. 15/2); некропола Саразд, гроб 3 – късноаварски период (Обр. 6_A) (Kovács 2001, 205, Abb. 12/3); Хоенберг, късноаварски гроб, датиран в средата – втората половина на VIII в. (*Die Welt von Byzanz*, 412 – 413, №951 и цит. лит.); некропол Нове Замки, гробове 74 (Обр. 6_{B1}) (Záboiník 1999, 171, Taf. VI/7), 176, 232 (Bialeková 1967, 28, 36, obr. 24/

29; 32/ 61); некропол Комарно, гробове 72, 78, 79 (Обр. 6_{Б/2,3,4}) (Záboiník 1999, 171, Taf. VI/ 8,14,15); некропол Мьодлинг, гроб 110 (Обр. 6_{Б/5}) (Záboiník 1999, 171, Taf. VI/ 20); некропол Гемаркунг-Орошхаза, гроб 3 – първа половина на VIII в., гробове 59 и 61 – средата – третата третина на VIII в. (Juhász 1995, 21-25, Taf. I/ 7; IV/ 59, 61, XXIV/ 6, XXVI/ 7, XXVIII/ 2); некропол Бродски Дреновац, гроб 29, късноаварски, първа половина на IX в. (Szöke 1992, 905, Taf. 41/ 29).

Подобни на плисковските апликации-пропелери по отношение на размери (сравнително малки при лятата апликация) и форма („ъгловата“ при пластинчатата апликация) са находки от некрополите: Тисафюред-Майорош, гроб 592 (Обр. 6_{Б/1}) – ранна фаза на средноаварския период (Гавритухин 2001, 89, 62, рис. 15/32); Сегед-Маккюшерде, гроб 241 (Обр. 6_{Б/2}) – средноаварски период (Гавритухин 2001, 79, 89, рис. 26/34); Кьолкед-Фекетекапу А, гроб 422 (Обр. 6_{Б/3}) – средноаварски период (Гавритухин 2001, 118, рис. 46/10); Холиаре, гроб 177 (Обр. 6_{Б/4}) – ранна фаза на късноаварския период (Záboiník 1999, 169, Taf. IV/10); Мьодлинг, гроб 326 (Обр. 6_{Б/5}) – късноаварски (Záboiník 1999, 169, Taf. IV/15).

В Среднодунавската област има немалко проучени гробове, които показват, че в повечето случаи апликациите-пропелери са били прикрепвани върху пояския ремък вдясно, посредством централно разположен нит. Така е например при гроб 96 от късноаварския некропол Секунташ-Каполнадюлой, днешна Югоизточна Унгария (Обр. 7) (Nagy 2003, 116, 43 кър). Друг пример е ситуацията в гроб 8 от късноаварския некропол при Лукач, Унгария, където има пълен набор от метални елементи на гарнитура за поясен ремък, сред тях – пропелер (Обр. 8_А). Във възстановката на Габор Киш (Обр. 8_Б) апликацията-пропелер е с функцията на носач, на който посредством клуп е окачен висещ на колана ремък с прикрепена към него ножница (вж. Инкова 2004, 151, 163-165, Обр. 2 и цит. лит.). Принципно същата е и публикуваната 30-тина години по-рано възстановка на Дюла Ласло (Обр. 9) според комплекта коланни украси от гроб №285 на некропола Сегед-Кундомб (László 1974, 54, 59, ill. 24, 29, Pl. 103).

Представените тук две коланни апликации с пропелерна форма увеличават броя на металните предмети от Плиска с датировка в VIII – началото на IX в. Показателно е, че всички те имат паралели в някои от средно- и най-вече в късноаварските некрополи. Датировката на по-малката лята апликация от най-долния пласт на обект югоизточна периферия на Вътрешния град, според стратиграфската ситуация и керамиката, може да се постави ориентировъчно в края на VIII – началното десетилетие на IX в. Предвид посочените аналогии е възможно да се мисли, че тя, както цяла серия метални украси за ремъци, е донесена в Плиска от района на Среден Дунав. Възможно е също, поради твърде малките ѝ размери, да се допусне, че е била използвана като „окачалка“ за провесвани от колана на торбичка, рогче или други необходими лични вещи, както това може да се види на известната миниатюра от Менология на император Василий II от XI в., представлява сцена с български воители (Станчев, Иванов 1958, 19-24, Обр. 3-4). За

пластинчатата апликация-перка от обект „Ранно (дървено) укрепление на Вътрешния град” може да се допусне, че е имала същото предназначение на носач и че е местно производство, по образец на аварските пропелери.

Златна монета-фуре (Обр. 10)

Сред намираните в пределите на днешна България византийски монети се срещат, макар и рядко, т.нар. „суберати”, „миксти” или „фуре”, които по форма, големина и иконография не се отличават от съответните златни или сребърни монети, но, за разлика от тях, са само „облечени” в тънък слой злато или сребро, а имат ядро от неблагоприятен метал, най-често мед или бронз (Йорданов 1979; Юркова 1983; Пенчев 1997; Парушев 1999, 133-134, 170, табл. LXI₉₁₁, Владимирова-Аладжова 2002; Велков 2008).

Такъв рядък тип монета бе открита през 2006 г. при археологически разкопки на обект „Югоизточна периферия на Вътрешния град” (Обр. 1_A), на дълбочина 1,50-1,60 м, в насипа на яма, която е вкопана в пода на жилище-полуземлянка, заедно с керамика и дребни предмети – бронзов накрайник на нищелка за стан, фрагмент от многоцветна гривна и др., които датират от XI в. Стратиграфската позиция на жилището и пресичащата го яма ги поставя хронологически след проучващите се в сектора дълги постройки – дървената от столичния период (пряко залегната от жилището) и каменни постройки на архитектурен комплекс от втората половина на X – началото на XI в. (за резултатите от проучванията на обекта вж. по-горе). Записана в Полевата инвентарна книга на обекта под №290, новооткритата монета-фуре е зачислена и понастоящем се съхранява във фонда на музея в НИАР „Плиска”.

Характеристиките на монетата (Обр. 10) са идентични с тези на златния номинал хистаменон номизма, клас IV A (Grierson 1973, Pl. 58 2a.1 – 2a.4; Sear 2000, № 1831), която е сечена в Константинопол през 1054–1055 г. при управлението на византийския император Константин IX Мономах (1042–1055 г.).

Лице: Бюст на Христос, насреща, с нимб с вписан кръст, хитон и химатион. С дясната ръка благославя, в лявата държи евангелие. Изображението е затворено чрез троен зрънчест кръг, в полето около образа кръгов надпис + $\text{IhS XIS REX REGNATINM}$.

Опако: Допоясно изображение на императора, с брада, корона-стема с кръст и пропендулии, дивитисион и хламида, украсени с перли. В дясната си ръка държи акакия с кръст, в лявата – дръжка на меч. От двете страни на образа осемлъчеви звезди с точки в центъра. Околовръстен надпис: + $\text{CWNSTANTINOS BASILEUS RM}$. Троен зрънчест кръг, обрамчващ изображението и надписа.

Бронзово ядро с позлата, скифатна форма. Диаметър 21,8/24, 9 см, дебелината 0,6 мм, тегло 1,99 г. В много добро състояние на запазеност. На отделни участъци, главно по релефните части на изображението на Христос по лицевата (изпъкнала) страна златното покритие е изтрито и отдолу се вижда окисленото медно ядро.

Монетата е вторично пробита в горната част на обратната ѝ (вдлъбната) страна, над образа на владетеля.

Въпросите, свързани с разпространението, произхода и предназначението на непълноценните златни монети от VI–XI в. на територията на днешна България са разгледани за пръв път в публикуваното през 1979 г. изследване на Иван Йорданов (Йорданов 1979). Формулирана въз основа на наблюдения върху известните дотогава малко повече от 20 екземпляра, неговата теза е, че фуретата са сечени в монетарницата на Константинопол и представляват съвременни фалшификати на редовните златни монети. Практиката за емитирането им Византия е наследила от Рим и тя е свързана с отношенията на империята със съседните ѝ варварски народи с господстващ натурален стопански обмен. В подкрепа на тези два главни извода е констатацията за концентриране на златните суберати в столичните центрове Плиска и Преслав и района около тях. Друг факт, който И. Йорданов установява и привежда в подкрепа на тезата си, е, че почти всички златни или сребърни монети-фуре са пробити, за да бъдат носени като медальони или за пришиване към дрехата като украса. Важно обстоятелство, установено при монетите със скифатна форма, е, че при носенето им като медальони е бил предпочитан не образът на Христос, а образът на императора, намиращ се откъм обратната вдлъбната страна – извод, който състоянието на новооткритата монета от Плиска потвърждава.

Владимир Пенчев се присъединява към интерпретацията на непълноценните монети-фуре като официални фалшификати на Византия и добавя някои детайли към тяхната характеристика (Пенчев 1997). Емитирането им според него е било предназначено главно за българските земи. През IX–X в. то е свързано с изплащането на данъци и контрибуции на българската държава, а през XI в. – с икономическата криза и стремежа за икономия на злато, особено при отсичането на монети, предназначени за разпространение в наскоро присъединени към империята провинции с неразвито или слабо развито парично обръщение. Още едно доказателство, че фалшивите златни монети са били разпознавани и превръщани в накити, е, че освен екземпляри с пробити отвори има и такива, които са срязани на две. Що се касае до предпочитанието към образа на императора вместо към този на Христос при носенето на фуретата като медальони, за периода IX–X в. Вл. Пенчев се опитва да го обясни с това, че българското население е асоциирало образа на властващия византийски василевс с образа на българския владетел. Според него едва през втората половина на XI в. при пробиването на номизмите със скифатна форма е бил визиран Христовият образ – извод, който новооткритата монета от Плиска не потвърждава.

Дочка Владимирова-Аладжова също разглежда емитирането на монетите-суберати като един от инструментите в политиката на Византия към варварските народи (Владимирова-Аладжова 2002). Конкретно за интересуващите ни номизми-фурета от втората половина на XI в. тя приема, че са били отсичани в монетарницата

на Константинопол, най-вероятно с предназначение за разплащане с наемниците-варвари във византийската войска.

За предназначението на византийските монети-суберати съществува и становище, което до известна степен се различава от това на българските изследователи. В нумизматичния фонд на Държавния Ермитаж в Санкт Петербург се съхраняват две сребърни „фурета“ от управлението на Константин VII и Роман II (945–959 г.), които са публикувани от И. Соколова (Соколова 1960). В предположението ѝ за предназначението им се съдържа определена амбивалентност: от една страна, монетите са определени като „фалшификати от епохата“, както приемат всички изследователи от България, но заедно с това се допуска и възможност за друго решение, а именно, че монетите не са били емитирани за обръщение, а като специални издания, предназначени за медальони или жетони.

Представената тук монета увеличава броя на рядко срещаните фалшиви златни монети на византийски императори от Плиска и изобщо от територията на днешна България. Доколкото ми е известно, тази е първата открита при редовни разкопки номизма-фуре от времето на Константин IX Мономах – има още само един екземпляр, съхраняван в нумизматичния фонд на РИМ – Шумен, който обаче е постъпил като откупка от частно лице². Съобразно установената при проучванията вертикална и хоризонтална стратиграфия в югоизточния сектор на Вътрешния град ямата с монетата-фуре е от най-късните съоръжения. Като се има пред вид, че монетата е отсечена през 1054–1055 г., най-вероятно в Константинопол, и факта, че след това е била пробита и носена като висящ медальон, нейното „депониране“ може да се отнесе ориентировъчно към края на 50-те – началото на 60-те години на XI в. За попадането ѝ в Плиска, имайки предвид историческите събития и военно-политическата обстановка в североизточните български земи по това време, могат да се допускат разнообразни възможности – придобиване като част от заплата за наемничество във византийската войска, подарък от властващия византийски василевс за новопокръстен печенежки предводител, военна плячка и т.н.

БЕЛЕЖКИ

¹ Възможността да публикувам апликацията-пропелер от обект „Ранно (дървено) укрепление на Вътрешния град в Плиска“ дължа на ръководителя на разкопките ст.н.с. д-р Павел Георгиев (НАИМ – БАН, Филиал Шумен), за което му благодаря.

² Монетата не е публикувана. Сведението за нея дължа на колегата н.с. д-р Жена Жекова (РИМ – Шумен), за което ѝ благодаря.

ЛИТЕРАТУРА

Велков 2008: Велков, Кр. Златна византийска монета-фуре на император Михаил VII Дука (1071–1078) от с. Асеновец, Новозагорско. – В: Археологически и исторически проучвания в Новозагорско, Том 2. София, „Агато”, 2008, 276–277.

Владиминова-Аладжова 2002: Влади́мирова-Аладжова, Д. Непознат вид монета-фуре от Копривлен. – ИНМБ, т. 4, 2002, *Studia in honorem IVANI KARAYOTOV*, 200–202.

Гавритухин 2001: Гавритухин, И. О. Хронология „среднеаварского” периода. – В: Степи Европы в эпоху средневековья. Том 2, Хазарское время. Донецк, 2001, 45–162.

Георгиев, Василев 2006: Георгиев, П., Р. Василев. Ранно (дървено) укрепление на Вътрешния град на Плиска. – В: АОР през 2005 година. София, 2006, 311–313.

Димитров, Стоянова 2007: Димитров, Я., Х. Стоянова. Археологически проучвания на обект „Плиска. Югоизточна периферия на Вътрешния град”. – В: АОР през 2006 г. София, 2007, 477–480.

Димитров, Стоянова 2008: Димитров, Я., Х. Стоянова. Разкопки в Плиска на обект „Югоизточна периферия на Вътрешния град”. – В: АОР през 2007 г. София, 2008, 591–593.

Димитров, Стоянова 2009: Димитров, Я., Х. Стоянова. Плиска, Обект Югоизточна периферия на Вътрешния град. – В: Българска археология 2008. Каталог към изложба. С., 2008, 74–77.

Димитров, Стоянова (под печат): Димитров, Я., Хр. Стоянова. Пещ за битова керамика в югоизточния сектор на Вътрешния град на Плиска. – Плиска-Преслав, т. 11 (Материали от Национална конференция „Карел Шкорпил и българската средновековна археология”, НИАР „Плиска”, 2–3 октомври 2009 г.).

Йорданов 1979: Йорданов, И. Византийски фалшиви златни монети (VI–XI в.). – Нумизматика, 1979, №4, 8–15.

Йотов, Павлова 2004: Българите и техните съседи през V–X в. Каталог на изложба. В. Йотов, В. Павлова (съставители). Варна, 2004.

Парушев 1999: Моливдовули и монети. – В: Дончева-Петкова, Л., Л. Нинов, В. Парушев. Одръци. Селище от Първото българско царство. Том 1. София, 1999, 131–136.

Пенчев 1997: Пенчев, Вл. Три византийски монети „фуре”. – Минало, 1997, №3–4, 23–26.

Рашев 2008: Рашев, Р. Българската езическа култура през VII–IX век. София, 2008.

Рашев, Атанасов, Стойчев, Йоргов 2006: Рашев, Р., Г. Атанасов, Ст. Стойчев, Ю. Йоргов. Ранносредновековен могилен комплекс при Кабиюк, община Шумен. – В: АОР през 2005 г. София, 2006, 374–375.

Соколова 1960: Соколова, И. Серебрянный монетный чекан Константина VII. – Нумизматика и эпиграфика, 1960, №II, 57–61.

Станилов 2006: Станилов, Ст. Художественият метал на българското ханство на Дунав VII–IX век (St. Stanilov. Die Metallkunst des Bulgarenkhanats an der Donau 7. – 9. Jh.). София–Sofia, 2006.

Станилов, Димитров, Григоров, Инкова 2006: Станилов, Ст., Я. Димитров, В. Григоров, М. Инкова. Проучвания на тайни ходници в Плиска, вън от Цитаделата. – В: АОР през 2005 г. София, 2006, 379–380.

Станчев, Иванов 1958: Станчев, Ст., Ст. Иванов. Некрополът до Нови пазар. София, 1958.

Станчев 1984: Станчев, Д. Ранносредновековен некропол до гара Табачка. – ГМСБ, X, 1984, 33–42.

Тотев 2004: Тотев, Б. Аварите на юг от Долния Дунав. – В: Българите и техните съседи през V–X в. Каталог на изложба. В. Йотов, В. Павлова (съставители). Варна, 2004, 16–18.

Юрукова 1983: Юрукова, Й. Нумизматични и сфрагистични паметници. – В: Перник, т. II. София, 1983.

Bialeková 1967: Bialeková, D. Žltá keramika z pohrebísk obdobia avarskej ríše v Karpatskej kotline. – In: Slovenská archeológia, 1967, XV-1, 5–76.

Die Welt von Byzanz: Die Welt von Byzanz. Europas Östliches Erbe. Herausgeber L. Wamser, München, 2004.

Grierson 1973: Grierson, Ph. Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and the Whittemore Collection, vol. III, 1-2, From Leo III to Nicephorus III (717–1081), Washington, 1973.

Juhász 1995: Juhász, I. Awarenzeitliche Gräberfelder in der Gemarkung Orosháza. Monumenta Avarorum Archaeologica, Vol. 1, Budapest, 1995.

Kovács 2001: Kovács, F. A szárazdi avar leletek. – Com.Arch.Hung. 2001, 183–215.

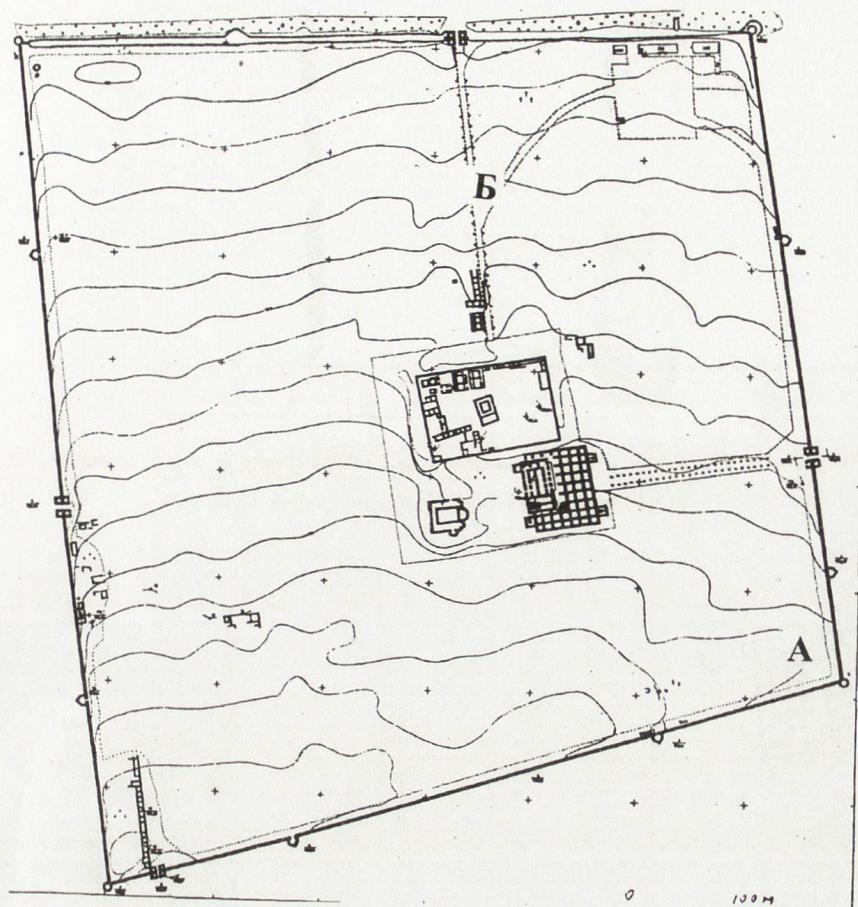
László 1974: László, G. The Art of the Migration Period. Budapest, 1974.

Nágy 2003: Katalin, B. Nágy. A Székkutas-kapolnadülői Avar Temető. – MFME, Monographic Arch I, Szeged, 2003, 11–299.

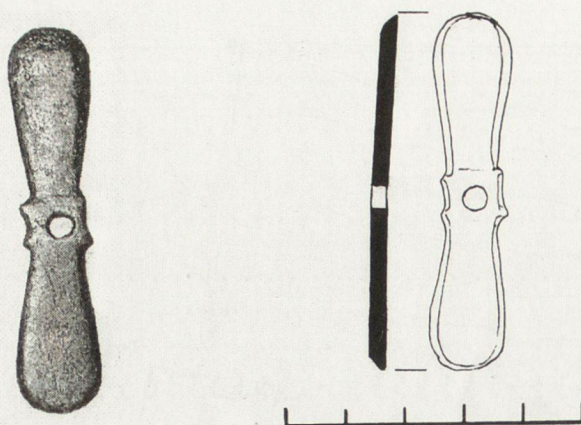
Sear 2000: Sear, D. Византийски монети и техните стойности (превод: Цв. Стефанова). Изд. Къща „Бера”. София, 2000.

Szöke 1992: Szöke, Béla Miklós. Die Beziehungen zwischen dem oberen Donautal und Westungarn in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts (Frauentrachtzubehör und Schmuck). – In: F. Daim (Herausgeber). Awarenforschungen, Band 2, Wien, 1992, 841–968.

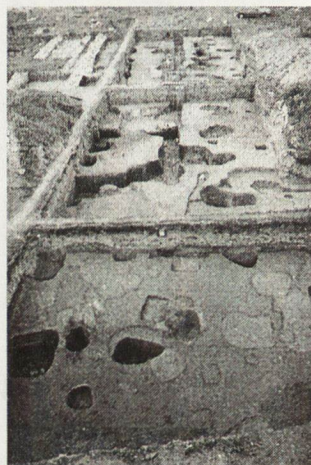
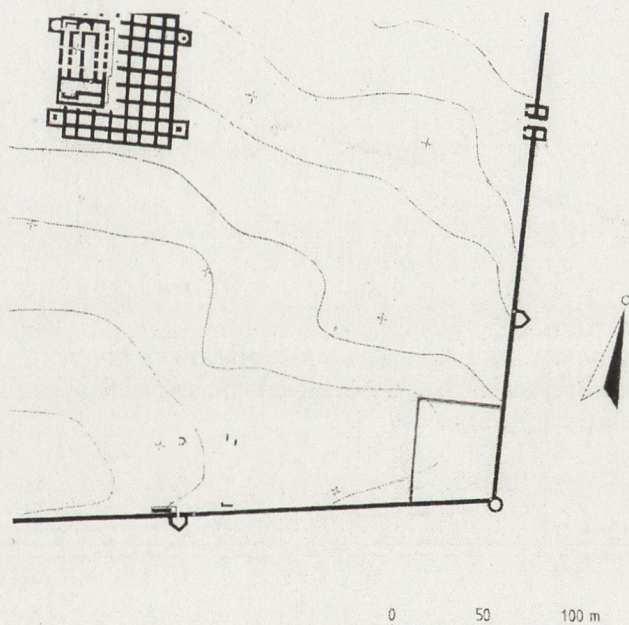
Záboiník 1999: Záboiník, J. Das Awarische kaganat und die Slawen an seiner Nördlichen peripherie (Probleme der archäologischen Abgrenzung). – SIA, 1999, XLVII – 1, 153–173.

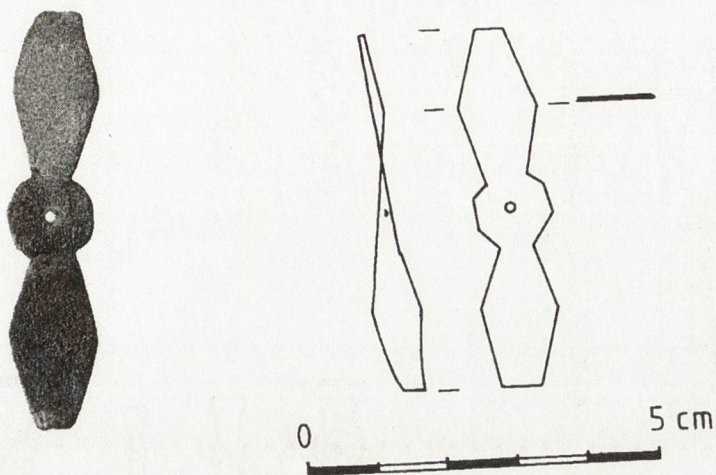
Обр. 1. План на Вътрешния град с отбелязани местата, където са открити находките:
 А – Югоизточна периферия на Вътрешния град; Б – Северна порта на ранното
 (дървено) укрепление.

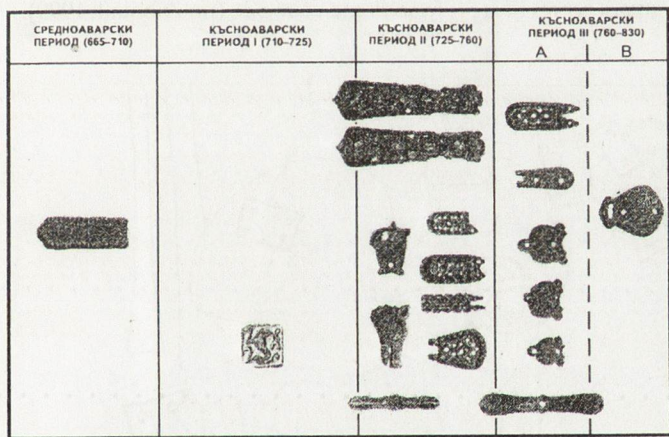
Обр. 2. Апликация-пропелер от проучване на обект „ЮИ Периферия на Вътрешния град на Плиска“.

Обр. 3. Обект „Югоизточна периферия на Вътрешния град на Плиска“: А – обхват на проучванията; Б – основните археологически структури, сезон 2006, поглед от юг.

Обр. 4. Апликация-пропелер от проучване на обект „Ранно (дървено) укрепление на Вътрешния град на Плиска”, изкоп VI (северна порта на укреплението).

5A

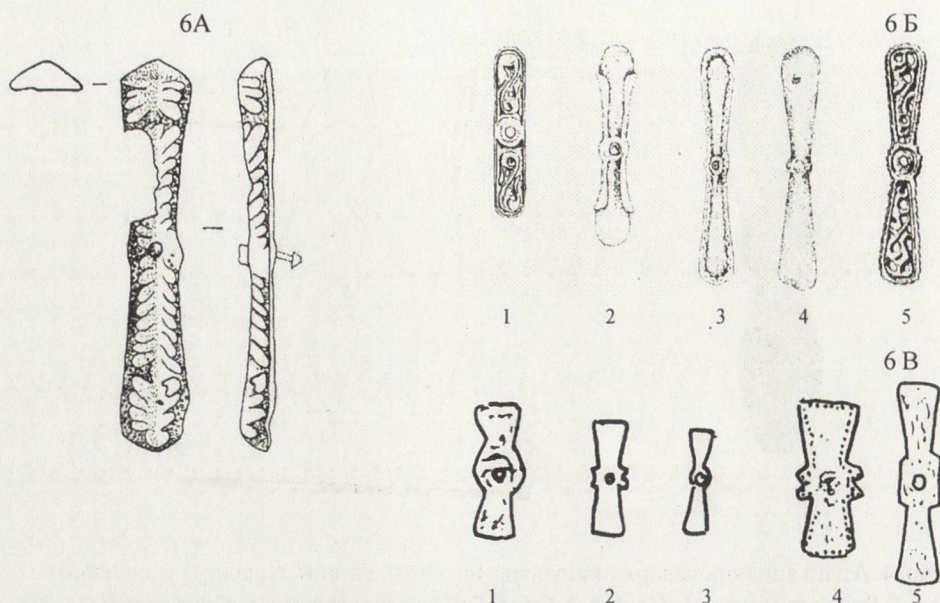

Б

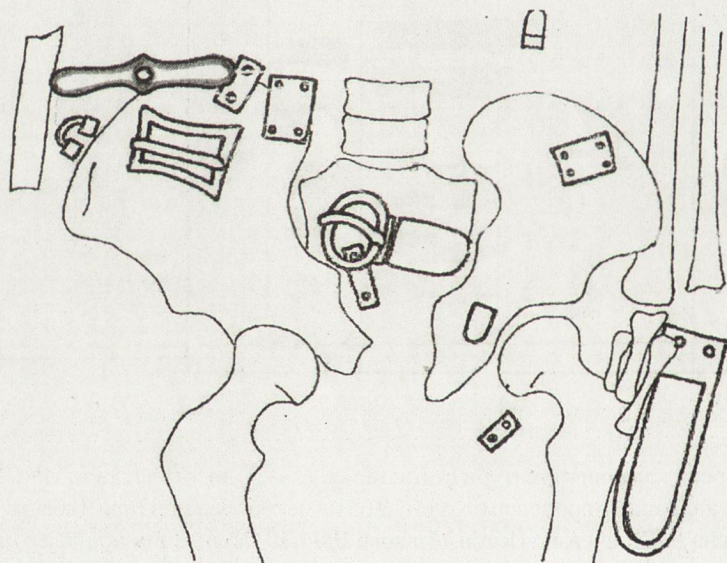

В

Обр. 5. Аварски коланни гарнитури от България: А – хронологическа таблица (по Б. Тотев 2004); Б – апликация-пропелер от гроб № 65 на некропола при гара Табачка, Русенско (разкопки на Д. Станчев, по Йотов, Павлова 2004; В – апликация-пропелер от жилище-полужемлянка № 3 на ранносредновековното селище при с. Окорш, Силистренско (по Йотов, Павлова 2004).

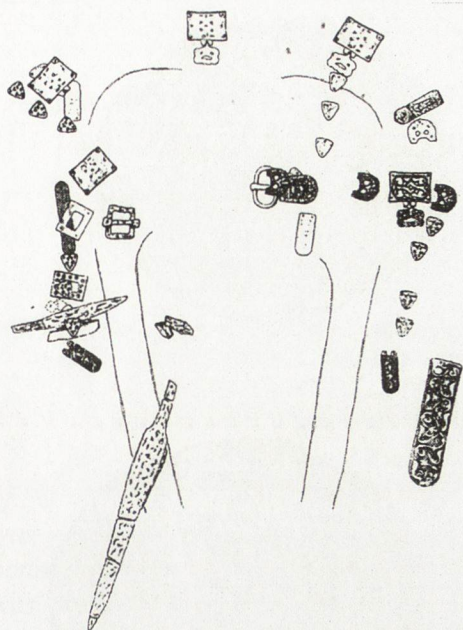

Обр. 6. Пропелерни апликации от аварски некрополи в района на Среден Дунав: А – Саразд, гроб 3 (по Kovács 2001); Б: 1 – Нове Замки, гроб 74; 2, 3, 4 – Комарно, гробове 72, 78, 79; 5 – Мьодлинг, гроб 110 (по Zábóiník 1999); В: 1 – Тисафюред-Майорош, гроб 592; 2 – Сегед-Маккюшерде, гроб 241; 3 – Кьолкед-Фекетекапу А, гроб 422 (по Гавритухин 2001); 4 – Холиаре, гроб 177; 5 – Мьодлинг, гроб 326 (по Zábóiník 1999).

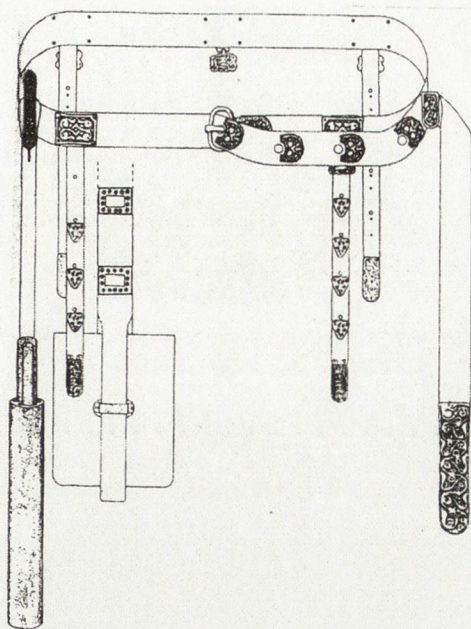

Обр. 7. Местоположение на апликация-пропелер в гроб 96 от късноаварския некропол Секунташ-Каполнадолой, Унгария (по Nagy 2003).

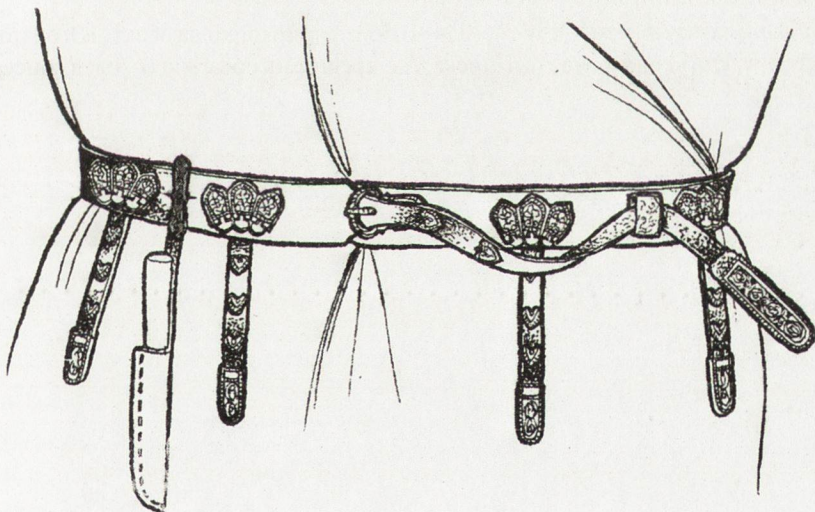
8 А

8 Б

Обр. 8. Апликация-пропелер в гроб 8 от късноаварския некропол при Лукач, Унгария:
А – ситуация; Б – възстановка на колана с металните апликации
(Габор Киш, цитирано по Инкова 2004).

Обр. 9. Възстановка на колан с апликации, сред тях – пропелер, според комплекта от гроб
285 на некропола Сегед-Кундомб (по László 1974).

Обр. 10. Златна монета– „фуре” (1054–1055 г.) от разкопки на обект „Югоизточна периферия на Вътрешния град” в Плиска: А – преди консервация; Б – след консервация.